

Συνομιλώντας με λογοτεχνικούς χαρακτήρες: μία πρόταση διδασκαλίας ολόκληρων μυθιστορημάτων στο λύκειο

Μιχαήλ Χ. Ρέμπας
mxrem80@gmail.com

Φιλολόγος ΜΑ – Πολιτικός Επιστήμονας

Περίληψη. Η αποσπασματικότητα των σχολικών βιβλίων νεοελληνικής λογοτεχνίας και ο τρόπος αξιολόγησης των μαθητών/τριών στο μάθημα της νεοελληνικής λογοτεχνίας υπαγορεύουν τη διδασκαλία διηγημάτων ή μυθιστορηματικών αποσπασμάτων όσον αφορά την πεζογραφία, με αποτέλεσμα οι μαθητές/τριες να μην αποκτούν την εύλογη αναγνωστική εμπειρία που απαιτεί η ανάγνωση ενός ολόκληρου μυθιστορήματος και συνακόλουθα να μην επιδιώκουν την αισθητική απόλαυση που παρέχει το συγκεκριμένο λογοτεχνικό είδος. Το παρόν κείμενο –διδακτικό σενάριο προτείνει μία διερευνητική ερμηνευτική προσέγγιση ολόκληρων μυθιστορημάτων της νεοελληνικής λογοτεχνίας μέσα από την ομαδοσυνεργατική μέθοδο διδασκαλίας και την αξιοποίηση των ΤΠΕ, ώστε να δοθεί η δυνατότητα στους μαθητές α) να κατανοήσουν τον «λογοτεχνικό χαρακτήρα» ως κειμενική κατασκευή και να ασκηθούν στη δημιουργική γραφή και στην παραγωγή πολυτροπικών κειμένων, β) να αναδείξουν δυνατότητες αναγνωστικής ανταπόκρισης της ερμηνευτικής κοινότητας που αποτελούν οι ίδιοι και γ) να αντιληφθούν το διαθεματικό εύρος της λογοτεχνίας και ιδίως του μυθιστορήματος σχετικά με την κοινωνία, την ιστορία και τον πολιτισμό.

Λέξεις κλειδιά: λογοτεχνικός χαρακτήρας, μυθιστόρημα, δημιουργική γραφή, ΤΠΕ.

Εισαγωγή

Στο διδακτικό σενάριο που ακολουθεί οι μαθητές προσεγγίζουν τις λογοτεχνικές αναπαραστάσεις των «χαρακτήρων» μέσω της ανάγνωσης ολόκληρων μυθιστορημάτων της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Η προτεινόμενη μαθησιακή διαδικασία είναι διερευνητική, καθώς οι μαθητές καλούνται να εξετάσουν μια σειρά ζητημάτων που αφορούν στις ιδέες, στη γλώσσα, στα στερεότυπα και στο πραγματολογικό εύρος των κειμένων. Παράλληλα, είναι βιωματική, καθώς αξιοποιεί την αναγνωστική εμπειρία των μαθητών και τη χρήση πολλαπλών αναπαραστατικών μορφών, την αισθητοποίηση, την αναζήτηση και αξιοποίηση γνωστικού τύπου πληροφοριών και την αξιολόγηση της πληροφορίας μέσα από την παραγωγή καθοδηγούμενου και αυθόρμητου λόγου. Η ανατροφοδότηση, επίσης, στην ομάδα μέσα από διαδραστική επικοινωνία αποτελεί βασικό άξονα της διδασκαλίας, που υλοποιείται μέσω της χρήσης γενικών εργαλείων των Τ.Π.Ε. και του διαδικτύου. Έμφαση, τέλος, δίνεται στην εργασία σε ομάδες, στην ανατροφοδότηση των μαθητών με πληροφορίες και στις αξιολογικές κρίσεις που προέρχονται από την ίδια την ομάδα και προκύπτουν ως αποτέλεσμα μιας διδακτικής πράξης εστιασμένης στην ενεργητική συμμετοχή των μαθητών σε μια ανακαλυπτική πορεία μάθησης.

Οι προτάσεις που έχουν διατυπωθεί για τη διδασκαλία του μυθιστορήματος μπορούν να καταταχθούν σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη σχετίζεται με την ανάγνωση ενός ολόκληρου μυθιστορήματος από ολόκληρη την τάξη· η διδασκαλία οργανώνεται γύρω από αυτό, υπό

τον όρο, όμως, ότι οι διδακτικές δραστηριότητες ακολουθούν την ανάγνωση του όλου και όχι το μυθιστόρημα να διαβάζεται και να συζητιέται κεφάλαιο το κεφάλαιο, όπως γίνεται συχνά (Sacks, 2014). Η δεύτερη αφορά στα «προγράμματα ανεξάρτητης ανάγνωσης», που σκοπεύουν να καλλιεργήσουν στους μαθητές τη φιλιαναγνωσία, ενθαρρύνοντάς τους να διαβάσουν όσο το δυνατόν περισσότερα βιβλία (Miller, 2009). Στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα, η προσέγγιση αυτή πραγματώνεται συνήθως στο πλαίσιο πολιτιστικών προγραμμάτων ή εκπαιδευτικών ομίλων, με βάση την εθελοντική συμμετοχή των μαθητών, γι' αυτό συνήθως προϋποθέτει το ενδιαφέρον τους για τη λογοτεχνία και το μυθιστόρημα. Η τρίτη εντάσσει την ανάγνωση μυθιστορημάτων σε θεματικές, ειδολογικές ή γραμματολογικές ενότητες στο πλαίσιο του μαθήματος (Sloan, 1991; Αποστολίδου, Καπλάνη & Χοντολίδου, 2000). Καθεμιά από τις προτάσεις αυτές έχει τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά της, ωστόσο το παρόν διδακτικό σενάριο υιοθετεί την τρίτη αντίληψη, αναγνωρίζοντας ότι «η διδασκαλία του μυθιστορήματος μάς καλεί να κάνουμε συμβιβασμούς ανάμεσα στο βάθος και το πλάτος» (Αποστολίδου, 2018, σ. 162). Αν η πρώτη αντίληψη που επικεντρώνεται σε ένα και μόνο μυθιστόρημα αντιπροσωπεύει το «βάθος» και η δεύτερη αντίληψη που σκοπεύει στην καλλιέργεια της φιλιαναγνωσίας αντιπροσωπεύει το «πλάτος», η τρίτη αποτελεί μια απόπειρα να βρεθεί η χρυσή τομή ανάμεσά τους. Όπως επισημαίνει ο Tzvetan Todorov, «η δευτεροβάθμια εκπαίδευση, που δεν απευθύνεται σε ειδικούς της λογοτεχνίας, αλλά σε όλους, δεν μπορεί να έχει το ίδιο αντικείμενο [με τις φιλολογικές σπουδές]. Αντικείμενό της είναι η λογοτεχνία για όλους [...]. Πρέπει, επομένως, να διδάσκουμε τη λογοτεχνία και όχι αυτές» (Todorov, 2013, σ. 47). Στόχος, επομένως, του παρόντος διδακτικού σεναρίου είναι να διδαχθούν στην τάξη όσο το δυνατόν περισσότερα μυθιστορήματα, ώστε να κινητοποιήσουμε την περιέργεια των μαθητών, να ενισχύσουμε με τρόπο συστηματικό την ανταλλαγή πολλαπλών αναγνωστικών εμπειριών και να δημιουργήσουμε όρους αναγνωστικής κοινότητας, αναδεικνύοντας την ανάγνωση τόσο ως ατομική, όσο και ως συλλογική, κοινωνική πρακτική –κάτι, άλλωστε, που διασφαλίζεται και από την ομαδοσυνεργατική μέθοδο διδασκαλίας.

Όσον αφορά τα κριτήρια επιλογής των μυθιστορημάτων, αυτά υπαγορεύονται κυρίως από το μεγάλο εύρος λογοτεχνικών χαρακτήρων που μας παρουσιάζουν, από την υψηλή λογοτεχνική και αισθητική τους αξία, όπως αποτυπώνεται από την ιστορία και την κριτική της λογοτεχνίας ή από τη μεταφορά τους στον κινηματογράφο ή την τηλεόραση, αλλά και από τη σύνδεσή τους με πολύ σημαντικά ιστορικά, κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα του νεοελληνικού κόσμου. Η επιλογή αυτή είναι ενδεικτική και δεν υπονοεί τον αποκλεισμό ξένων μυθιστορημάτων, θεωρούμε, ωστόσο, ότι αντίστοιχες διδακτικές προσεγγίσεις του μυθιστορήματος μπορούν να γίνουν στο πλαίσιο και άλλων μαθημάτων του ωρολογίου προγράμματος, όπως στις ξένες γλώσσες, στον ευρωπαϊκό πολιτισμό της Α' Λυκείου κ.α., ή διαθεματικά και μέσω συνδιδασκαλίας, εφόσον οι συνθήκες το επιτρέπουν. Επίσης, είναι σημαντικό τα μυθιστορήματα να ανταποκρίνονται όσο το δυνατόν περισσότερο στα ενδιαφέροντα των μαθητών και στις προκλήσεις που καλούνται να αντιμετωπίσουν ως έφηβοι και μελλοντικοί πολίτες σε έναν κόσμο που διαρκώς αλλάζει, να έχουν δηλαδή «κάτι να πουν» για ζητήματα όπως, ενδεικτικά, η ταυτότητα και η ετερότητα, ο πόλεμος, η αιχμαλωσία, η προσφυγιά, τα ηθικά διλήμματα και η στάση ζωής, η αγάπη, ο έρωτας και τα αδιέξοδά τους. Με τον τρόπο αυτό, ενισχύεται τόσο η βιωματική αναγνωστική ανταπόκριση, όσο και η φιλιαναγνωσία.

Βασική προϋπόθεση επίτευξης των σκοπών του σεναρίου είναι να δημιουργούνται εκείνες οι συνθήκες μάθησης που εξασφαλίζουν την ενεργητική και δημιουργική συμμετοχή των

μαθητών στη διδακτική διαδικασία. Ο προβληματισμός που προκύπτει από το κείμενο (πρόβλημα –συζήτηση – κριτική) πρέπει να λειτουργεί έμμεσα στο πνεύμα και στις ψυχές των μαθητών (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2011). Επίσης, η επιδιωκόμενη επικοινωνία των μαθητών με το κείμενο πρέπει να στηρίζεται: α) στη διερεύνηση της ουσίας του περιεχομένου (εδώ, μας ενδιαφέρουν τα πρόσωπα με τις σκέψεις, τα συναισθήματά τους, τη στάση και τη συμπεριφορά τους, οι καταστάσεις με τις αιτίες δημιουργίας τους και τις συνέπειές τους, οι αξίες, οι ιδέες), β) στην καλλιτεχνική μορφή (εδώ αναφερόμαστε στους εκφραστικούς τρόπους, στην αφηγηματική και περιγραφική τεχνική), και γ) στο λεξιλόγιο (Κουράκη, 2008). Η επιδιωκόμενη αυτή επικοινωνία των μαθητών με το κείμενο πρέπει να στηρίζεται και στους τρεις παραπάνω άξονες, δεδομένου ότι και η ερμηνευτική διαδικασία στηρίζεται στην αντίληψη ότι το κείμενο αποτελεί οργανικό σύνολο, του οποίου τα μέρη φωτίζονται και ερμηνεύονται αμοιβαία (Τοντόροφ, 1989; Culler 1992). Έτσι, ξεκινάει από μια συνολική θεώρηση του κειμένου, επισημαίνει τα θεματικά κέντρα και τη δομή του, προχωρεί αναλυτικά στη διερεύνηση του περιεχομένου και της μορφής του και κλείνει με συνολική συνθετική εκτίμηση των ουσιαστών στοιχείων του (Bakhtin, 2000). Η όλη διαδικασία καταλήγει, ως εργασία, στο (γραπτό) κείμενο του μαθητή ή στην παραγωγή πολυτροπικού κειμένου, βίντεο, παρουσίασης κ.ο.κ., που συνιστά την απάντηση, δηλαδή την αντίδραση, του μαθητή στο ερέθισμα του κειμένου και συνοψίζει την ιδιαίτερη αναγνωστική πρόσληψη του καθενός σε συνδυασμό με το νόημα ή τα επιμέρους νοήματα του κειμένου. Διότι ναι μεν το κείμενο εμπεριέχει τα κλειδιά και τους κώδικες της ανάγνωσής του, αλλά και ο αναγνώστης έχει το δικαίωμα της αναδημιουργίας του κειμένου τόσο συνολικά με την ανάγνωσή του, όσο και επιμέρους σε κάθε διαδοχική ανάγνωση (Eco, 1993; Compañon 2003). Ο μαθητής είναι αναγνώστης και η άποψή του αποτελεί συμβολή στη συλλογική ανάγνωση. Ούτως ή άλλως, η ερμηνεία ενός κειμένου δεν είναι ούτε μία και μόνη, ούτε οριστική (Frye, 1996; Bakhtin, 1995). Συνδέεται με τις ιδιαίτερες συνθήκες τόπου και χρόνου της ανάγνωσης και κυρίως συνδέεται με τον αναγνώστη (Iser, 1991; Jauss, 1995). Επομένως, και η στοχοθεσία στο σημείο αυτό θα πρέπει να έχει μια σχετική ευελιξία.

Γι' αυτό τον λόγο, βασική ερμηνευτική/ διδακτική αρχή είναι η ένταξη του κειμένου στο κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό πλαίσιο δημιουργίας του, ώστε οι μαθητές να αντιλαμβάνονται ότι όσα προσπαθούν να κατανοήσουν ανήκουν σε έναν άλλο κόσμο, σε έναν άλλο πολιτισμό (Αποστολίδου, 2012). Οι απόψεις και οι θέσεις ενός συγγραφέα δεν μπορεί να θεωρούνται πάντα ως σταθερές και αμετάβλητες, ούτε βέβαια ότι εκφράζουν όλες τις εποχές ή όλες τις κοινωνίες. Έτσι, και η διαχρονικότητα του περιεχομένου του κειμένου μπορεί να είναι άλλοτε απόλυτα εμφανής και άλλοτε συγκαλυμμένη, και, ως εκ τούτου, να τίθεται προς διερεύνηση.

Τέλος, ας σημειωθεί ότι η ενδοκειμενική ερμηνεία συμπληρώνεται και ενισχύεται με εξωκειμενικές και διακειμενικές αναφορές (διαγραμματειακές και διαχρονικές), με διεπιστημονική σύνδεση με άλλα γνωστικά αντικείμενα (π.χ. Ιστορία, Κοινωνιολογία κ.ά.) στο βαθμό που είναι δυνατόν και σκόπιμο και με την προϋπόθεση ότι υπάρχουν οι αντίστοιχοι «δείκτες» μέσα στο κείμενο, ενώ και η αξιοποίηση και υποστήριξη του μαθήματος από το εποπτικό υλικό (εικονογράφηση, διαγράμματα, βίντεο κ.ά.) πρέπει να θεωρείται αυτονόητη.

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΣΕΝΑΡΙΟΥ

Τάξη: Β' Λυκείου

Γνωστικό αντικείμενο: Νεοελληνική Λογοτεχνία

Διδακτική ενότητα: Λογοτεχνικοί χαρακτήρες

Κείμενα:

1. Ηλίας Βενέζης, *Το Νούμερο 31328* (1931)
2. Γιώργος Θεοτοκάς, *Λεωνής* (1940)
3. Νίκος Καζαντζάκης, *Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά* (1945)
4. Μαρία Ιορδανίδου, *Λωξάντρα* (1963)
5. Στρατής Τσίρκας, *Χαμένη άνοιξη* (1976)
6. Ρέα Γαλανάκη, *Ο βίος του Ισμαήλ Φερικ Πασά* (1989)
7. Ισίδωρος Ζουργός, *Στη σκιά της πεταλούδας* (2005)

Τόπος διεξαγωγής σεναρίου εργασίας: Αίθουσα διδασκαλίας, Βιβλιοθήκη και Εργαστήριο Πληροφορικής.

Αριθμός μαθητών: 28

Απαιτούμενος χρόνος: Συνολικά 16 ώρες

Διαθεματικό εύρος σεναρίου: Νεοελληνική Γλώσσα, Ιστορία, Κοινωνιολογία, Πολιτική Παιδεία.

Χρησιμοποιούμενα εργαλεία (έντυπα και ηλεκτρονικά) και εποπτικά μέσα:

Μυθιστορήματα

Σχολικό Εγχειρίδιο. *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*.

Φωτοτυπημένο υλικό

Πίνακας

Διαδίκτυο

Λογισμικό παρουσίασης

Προβολέας

Ηλεκτρονικά (ή έντυπα) φύλλα εργασίας

Προαπαιτούμενα μαθήματος:

Να έχουν εξοικειωθεί οι μαθητές με την ομαδοσυνεργατική διδακτική μέθοδο.

Επαρκής χειρισμός του διαδικτύου (φυλλομετρητή).

Επαρκής χειρισμός του λογισμικού παρουσίασης.

Βασική γνώση εργαλείων MS Office.

Ιστολόγιο μαθήματος

Σύντομη περιγραφή σεναρίου

Το σενάριο αυτό ακολουθεί το συμπληρωματικό «Νέο πρόγραμμα σπουδών» για τη λογοτεχνία (Αποστολίδου et al., 2012, σ. 5-13) και επιδιώκει οι μαθητές:

- Να αναπτύξουν τεχνικές πρόσληψης και κατανόησης της νεοελληνικής πεζογραφίας.
- Να κατανοήσουν τη σημασία που έχει η κατασκευή του λογοτεχνικού χαρακτήρα για ένα αφηγηματικό κείμενο.
- Να συνειδητοποιήσουν την ιστορικότητα του λογοτεχνικού χαρακτήρα, δηλαδή την αλληλεπίδραση του χαρακτήρα με τον κόσμο μέσα στον οποίο δρα.
- Να κατανοήσουν ότι ο χαρακτήρας μπορεί (ή όχι) να εξελίσσεται καθώς ξετυλίγεται ο αφηγημένος χρόνος.
- Να συνειδητοποιήσουν τη διαφορά του συγγραφέα, του αφηγητή και του χαρακτήρα. Ο χαρακτήρας, ακόμη και αν το κείμενο είναι αυτοβιογραφικό, δρα ως ανεξάρτητη προσωπικότητα.
- Να συσχετίσουν την οπτική γωνία από την οποία παρουσιάζεται η ιστορία με τον χαρακτήρα.
- Να κατανοήσουν ότι οι λογοτεχνικοί χαρακτήρες μπορεί να εκφράζουν κοινωνικά στερεότυπα.
- Να γνωρίσουν τα είδη των λογοτεχνικών χαρακτήρων.
- Να ασκηθούν στην περιγραφική παραγωγή λόγου και να οδηγηθούν σε αξιολογικές κρίσεις κοινωνιολογικού, ιστορικού και πολιτικού ενδιαφέροντος.
- Να εντοπίσουν ομοιότητες ή/και διαφορές της αναπαράστασης του συγκεκριμένου «χαρακτήρα» ανάμεσα στο μυθιστόρημα και στην κινηματογραφική ή τηλεοπτική του μεταφορά, εφόσον υπάρχει τέτοια.
- Να αναπτύξουν την ομαδική συνεργασία για την προσέγγιση του συγγραφέα και του έργου του.
- Να εξοικειωθούν με τη διερευνητική-βιωματική μάθηση και να δραστηριοποιηθούν σε αυτή.
- Να καλλιεργήσουν την ικανότητα αξιολόγησης των προσφερόμενων πληροφοριών όσον αφορά τη χρησιμότητά τους.
- Να καλλιεργήσουν, μέσα από τις προσωπικές τους εμπειρίες και τα βιώματά τους, ατομικές και κοινωνικές αξίες και αρχές.
- Να καλλιεργήσουν τις εκφραστικές τους δεξιότητες στον προφορικό και στον γραπτό λόγο και να επικοινωνούν μεταξύ τους οικοδομώντας κώδικες επικοινωνίας, ώστε να γίνονται αντιληπτοί από τους άλλους.
- Να καταστούν αποδέκτες της αισθητικής απόλαυσης του κειμένου και να το προσεγγίσουν προσωπικά.
- Να κινητοποιήσουν τη δημιουργική τους φαντασία.

Η χρήση των προϊόντων και εργαλείων των Τ.Π.Ε., στη συγκεκριμένη διδακτική πρόταση, υποστηρίζει τόσο την αυτόνομη πορεία του μαθητή προς τη γνώση, όσο και τη

διερευνητική, βιωματική και συνεργατική μάθηση. Ταυτόχρονα, προάγει τον ρόλο του δασκάλου από αυτόν του απλού καθοδηγητή σε εκείνον του συντονιστή ενεργειών και του διευκολυντή για την απόκτηση γνώσης. Η προσέγγιση του κειμένου, με τη χρήση Τ.Π.Ε., αφίσταται της παραδοσιακής διδακτικής πράξης, διότι:

- Παρέχει τη δυνατότητα άμεσης και εύκολης πρόσβασης σε πλήθος πληροφοριών στο διαδίκτυο, γεγονός που λειτουργεί παρωθητικά για το μαθητή και διευκολύνει την προσέγγιση του κειμένου.
- Αξιοποιεί εμπειρίες και του μαθητή από άλλα γνωστικά αντικείμενα.
- Δίνει τη δυνατότητα στο μαθητή να πορευθεί στο δικό του δρόμο προς τη μάθηση, μέσα από μια ποικιλία εναλλακτικών επιλογών.
- Ενισχύει τη δυνατότητα αξιοποίησης της συλλογικής εμπειρίας μέσα από συνεργατικά περιβάλλοντα.
- Βελτιώνει τη δυνατότητα παραγωγής λόγου μέσα από περιβάλλοντα που επιτρέπουν τον πειραματισμό, τη δοκιμή, τον έλεγχο.
- Υποστηρίζει τη δημιουργική έκφραση του μαθητή, καθώς ενσωματώνει ποικίλες μορφές έκφρασης και επικοινωνίας.
- Βοηθάει το μαθητή να αντιληφθεί τις δυνατότητες και τους περιορισμούς που θέτει το ηλεκτρονικό μέσο στην αναζήτηση και στον εντοπισμό δεδομένων για ένα θέμα.

Όσον αφορά τις δεξιότητες, με την ολοκλήρωση της διδασκαλίας του σεναρίου επιδιώκουμε οι μαθητές και οι μαθήτριες να είναι σε θέση:

- Να επισημαίνουν τον κεντρικό χαρακτήρα του αφηγήματος και να εντοπίζουν τυχόν δορυφόρους-χαρακτήρες που δεν έχουν τη δυναμικότητα του κεντρικού χαρακτήρα, αλλά βρίσκονται στο κείμενο για να τονίσουν την ύπαρξή του. Αυτοί οι δορυφόροι μπορεί να είναι άλλοι άνθρωποι, τόποι, αντικείμενα, ζώα κ.ο.κ.
- Να διακρίνουν λέξεις-κλειδιά που καταδεικνύουν τα εξωτερικά αλλά και ψυχολογικά ή ιδεολογικά χαρακτηριστικά των ηρώων και τυχόν εξέλιξη αυτών των χαρακτηριστικών.
- Να ερμηνεύουν τις συμπεριφορές των χαρακτήρων με βάση το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο υπάρχουν και κινούνται.
- Να επισημαίνουν τυχόν θετικά ή αρνητικά σχόλια του αφηγητή σε σχέση με τις συμπεριφορές του χαρακτήρα.
- Να συσχετίζουν άλλες μορφές τέχνης με την κατασκευή του χαρακτήρα στη λογοτεχνία.

Λεπτομερής παρουσίαση της πρότασης

Η διδασκαλία χωρίζεται σε τρεις φάσεις:

Α΄ ΦΑΣΗ : Πριν την ανάγνωση (2 διδακτικές ώρες)

Η φάση αυτή της διδασκαλίας περιλαμβάνει:

1. Εξηγήσεις προς τους μαθητές, ιδιαίτερα των σημείων εκείνων της διδασκαλίας που είναι απαραίτητα προκειμένου να κατανοήσουν τον σκοπό και τους στόχους της και να

συμβάλουν στη διαμόρφωση ενός «συμβολαίου», που θα τηρηθεί από το διδάσκοντα και τους μαθητές στη διάρκεια της. Στο μέρος αυτό εξηγείται η διαδικασία, οι ρόλοι που θα κληθούν να αναλάβουν και το πόσο σημαντική είναι η δική τους συμμετοχή στη επιτυχή έκβαση της διδασκαλίας του μαθήματος.

2. Τη δημιουργία κινήτρων και ευνοϊκών μαθησιακών συνθηκών. Ο βαθμός ανταπόκρισης των μαθητών/τριών στις λειτουργίες που πρόκειται να αναλάβουν, καθώς και η κινητοποίηση τους και η δημιουργία συνεργατικού περιβάλλοντος, ενισχύονται σε κάποιο βαθμό και από τις περιστάσεις που η ιδέα του σεναρίου δημιουργεί. Μπορούμε, λοιπόν, να εντάξουμε τη συγκεκριμένη διδασκαλία σε ένα γενικότερο project. Η δημοσίευση όσων παραχθούν στην ιστοσελίδα του σχολείου ή στην σχολική ή τοπική εφημερίδα ή η ανάρτησή τους σε ένα blog, λειτουργεί παρωθητικά στη μαθησιακή διαδικασία, αλλά και εξυπηρετεί συγκεκριμένους στόχους της διδασκαλίας, όπως, για παράδειγμα, την παραγωγή λόγου, ενταγμένου σε συγκεκριμένο επικοινωνιακό πλαίσιο. Στην αρχή η τάξη εργάζεται όλη μαζί προκειμένου να γίνουν κατανοητοί οι τρόποι προσέγγισης των λογοτεχνικών χαρακτήρων και το πλαίσιο προβληματισμού. Στη συνέχεια χωρίζεται σε επτά ομάδες των τεσσάρων μαθητών/τριών, εφόσον το τμήμα αποτελείται από 28 μαθητές/τριες, και κάθε ομάδα αναλαμβάνει με κλήρωση ένα μυθιστόρημα.

Σημειώνεται πως πρέπει από την αρχή να γίνει σαφές στους μαθητές και στις μαθήτριες ότι πρέπει να προμηθευτούν όσο το δυνατόν γρηγορότερα το μυθιστόρημα που έτυχε στην ομάδα τους και να αρχίσουν σε εύλογο χρόνο την ανάγνωσή του, η οποία θα γίνεται στο σπίτι κατά τη διάρκεια της β' φάσης του σεναρίου. Επίσης, πρέπει από την αρχή να γίνει σαφές ότι πρέπει να τηρείται ένα προσωπικό ημερολόγιο ανάγνωσης, όπου ο καθένας και η καθεμιά θα καταγράφει ανά εβδομάδα τις σελίδες που διάβασε, τις σημειώσεις που κράτησε και τις πληροφορίες ή παρατηρήσεις που θεωρεί σκόπιμο να συζητήσει την ώρα του μαθήματος με την ομάδα του, καθώς και ένα ομαδικό ημερολόγιο ανάγνωσης, όπου κάθε ομάδα θα συγκεντρώνει στην τάξη τις επιμέρους παρατηρήσεις προκειμένου να εξαγάγει συνολικότερα συμπεράσματα. Τον ρόλο του γραμματέα της κάθε ομάδας θα αναλαμβάνει εκ περιτροπής κάθε μέλος της ομάδας, ανά μία ή δύο εβδομάδες. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται να εισαχθούν οι μαθητές στην ουσία του ζητούμενου, δηλαδή στην κατανόηση της πλήρους πορείας της ζωής ενός λογοτεχνικού χαρακτήρα και των αφηγηματικών τρόπων με τους οποίους αυτός κατασκευάζεται.

3. Την αφόρμηση. Ένας τρόπος να ξεκινήσει ο προβληματισμός γύρω από τους ανθρώπινους, αρχικά, χαρακτήρες (προκειμένου να πάμε στη συνέχεια στους λογοτεχνικούς) είναι η παρατήρηση ζωγραφικών και φωτογραφικών πορτρέτων. Ζητούμε από τους μαθητές να φέρουν στην τάξη ζωγραφικά ή φωτογραφικά πορτρέτα από ποικίλες εποχές και πολιτισμούς. Ο ιστότοπος που μπορούν να επισκεφθούν για το σκοπό αυτό είναι:

Διαδικτυακή συλλογή έργων με μηχανή αναζήτησης.

Λέξη-κλειδί portrait: <http://www.wga.hu/index1.html>

Ζητούμε να παρουσιάσουν τους ανθρώπους που απεικονίζονται με βάση κάποιες από τις παρακάτω ερωτήσεις:

Ποια μπορεί να είναι η ηλικία, η χώρα (ή ο πολιτισμός), η κοινωνική τάξη, το επάγγελμα, ο χαρακτήρας, η συναισθηματική κατάσταση τη στιγμή της απεικόνισης;

Πώς τεκμαίρονται τα παραπάνω με βάση το φόντο, το περιβάλλον, το χρώμα και το φωτισμό, το ντύσιμο, τη στάση του σώματος;

Ποιο είναι το μήνυμα που προσλαμβάνει ή η συναισθηματική ανταπόκριση του θεατή στο συγκεκριμένο πορτρέτο;

Κατόπιν ζητούμε από τους μαθητές να επιλέξουν κάποιον λογοτεχνικό ή κινηματογραφικό ήρωα που θυμούνται και να τον περιγράψουν με βάση τις εξής ερωτήσεις:

- Τι τους έχει κάνει εντύπωση σ' αυτόν;
- Μπορούν να ανακαλέσουν στη μνήμη τους λεπτομέρειες της εμφάνισής του, πράξεις του ή συναισθηματικές καταστάσεις που τον χαρακτηρίζουν;
- Ποιο είναι το κοινωνικό ή ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτός τοποθετείται;
- Ο χαρακτήρας αυτός εξελίσσεται στο εν λόγω έργο;
- Να τον χαρακτηρίσουν ως «σφαιρικό»/«δυναμικό» ή «επίπεδο»/«στατικό» (Παπαρούση, 2019, σ. 99-103).

Η παρουσίαση αυτή σκοπεύει να προκαλέσει μια πρώτη συζήτηση για τους λογοτεχνικούς χαρακτήρες. Είναι προφανές πως οι μαθητές δεν θα μπορούν να ανακαλέσουν πολλά στοιχεία γι' αυτούς από τη στιγμή που δεν έχουν διαθέσιμο το έργο, ωστόσο με τον τρόπο αυτό μας δίνεται η ευκαιρία να επισημάνουμε την επίδραση που έχουν οι μυθοπλαστικοί χαρακτήρες στους αναγνώστες/θεατές και να θέσουμε τις βάσεις για τις διακρίσεις στις οποίες υπόκεινται και τους καλλιτεχνικούς τρόπους με τους οποίους κατασκευάζονται.

Β΄ ΦΑΣΗ (12 διδακτικές ώρες)

Στη φάση αυτή οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες των τεσσάρων. Ο χωρισμός γίνεται από τον διδάσκοντα/τη διδάσκουσα και ενδεικτικά θα μπορούσαμε να κατηγοριοποιήσουμε τους ρόλους που αναλαμβάνουν οι μαθητές/τριες στο πλαίσιο της μικρής ομάδας και της διερευνητικής διαδικασίας, ως εξής:

Σε εκείνον του αναγνώστη-συντονιστή της διαδικασίας.

Σε εκείνον του καταγραφέα, του γραμματέα της ομάδας που κρατά τις σημειώσεις.

Σε εκείνον του διορθωτή, που παρεμβαίνει στις σημειώσεις, και στη συνέχεια αναλαμβάνει να μετατρέψει τα ευρήματα σε λογισμικό παρουσίασης, βίντεο κ.ο.κ.

Σε εκείνον του εμπυχωτή που διασφαλίζει την συναισθηματική ασφάλεια και λειτουργεί διαμεσολαβητικά σε τυχόν διαφωνίες.

Για την ανάθεση των ρόλων σε κάθε μαθητή/τρια δεν είναι αναγκαία η παρέμβαση του διδάσκοντα/της διδάσκουσας και καλό είναι οι μαθητές/τριες να ενθαρρύνονται στην εναλλαγή ρόλων ανά μία ή δύο εβδομάδες. Επίσης, είναι σημαντικό να καταγράφεται στο ομαδικό ημερολόγιο ανάγνωσης ο ρόλος κάθε μαθητή/τριας για να αξιοποιηθεί στην ανατροφοδοτική αξιολόγηση της τρίτης φάσης. Οι μαθητές αναλαμβάνουν συνήθως τον ρόλο εκείνο που οι ίδιοι θεωρούν ότι τους προσδιορίζει και που η ομάδα, συχνά χωρίς αντιρρήσεις, τους αναγνωρίζει. Αυτή η εικόνα, του μαθητή/της μαθήτριας για το εαυτό του/της, αλλά και της ομάδας γι' αυτόν/αυτήν, που έχει διαμορφωθεί σε περιβάλλον παραδοσιακής τάξης, συχνά ανατρέπεται στην ομαδοσυνεργατική διαδικασία και στις συνθήκες υλοποίησης βιωματικού εργαστηρίου.

Στην αρχή της φάσης αυτής η τάξη μπορεί να ασχοληθεί με ένα ή δύο κείμενα από το σχολικό βιβλίο. Μπορεί π.χ. να είναι του Κωνσταντίνου Θεοτόκη *Ο Κατάδικος* και του Γρηγορίου Ξενόπουλου, *Στέλλα Βιολάντη*. Ζητούνται από τους μαθητές, ατομικά ή σε ζευγάρια, κάποιες από τις παρακάτω δραστηριότητες:

Ποιος είναι ο κεντρικός χαρακτήρας ή οι κεντρικοί χαρακτήρες και ποιοι μπορούν να χαρακτηριστούν ως «δορυφόροι» τους, αυτοί δηλαδή οι οποίοι δεν συμβάλλουν στην εξέλιξη της πλοκής αλλά αναδεικνύουν τα χαρακτηριστικά των κεντρικών χαρακτήρων.

Να επισημάνουν τις λέξεις-κλειδιά που μπορούν να προσδιορίσουν την εξωτερική εμφάνιση και τον εσωτερικό-υπαρξιακό κώδικα του χαρακτήρα, όπως παρουσιάζονται από την εξέλιξη της δράσης ή από καταστάσεις.

Τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στους χαρακτήρες προκύπτουν από σταθερά επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές τους ή αποτελούν αντιδράσεις της στιγμής υπό το βάρος της εξέλιξης της πλοκής;

Ποιες είναι οι ανθρώπινες σχέσεις που αναπτύσσουν οι χαρακτήρες και πώς αυτές επηρεάζουν τα χαρακτηριστικά που τους αποδίδονται;

Στη συνέχεια κάθε ομάδα θα παρουσιάσει το μυθιστόρημά της, δίνοντας έμφαση στους λογοτεχνικούς χαρακτήρες, με οδηγό τις παρακάτω δραστηριότητες:

Ομάδα	Μυθιστόρημα	Δραστηριότητες
1	Ηλίας Βενέζης, <i>Το Νούμερο 31328</i> (1931)	<p>Με βάση το υλικό σας από το ομαδικό ημερολόγιο ανάγνωσης:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Να παρουσιάσετε την προσωπικότητα και τον χαρακτήρα του Ηλία σε μία ανάρτησή σας στο ιστολόγιο του μαθήματος. 2. Να δημιουργήσετε μία ψηφιακή ιστορία ξετυλίγοντας την ιστορία του Ηλία, δίνοντας έμφαση στη σχέση που αναπτύξατε ως αναγνώστες μαζί του (γιατί σας αρέσει ή γιατί τον βρίσκετε ενδιαφέροντα ή όχι, αν σας εμπνέει, αν ταυτίζεστε μαζί του ή όχι κτλ.). <p>Βοηθητικές ιστοσελίδες:</p> <p>Τι είναι μια ψηφιακή ιστορία:</p> <p>http://www.youtube.com/watch?v=dKZiXR5qUIQ</p> <p>Οι ιδιότητες μιας καλής ψηφιακής ιστορίας:</p> <p>http://www.youtube.com/watch?v=a1f-FXgJZM&feature=related</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Να περιγράψετε τους χώρους στους οποίους βρέθηκε ο Ηλίας με βάση όσα αναφέρονται στο κείμενο και όσα συμπληρώνονται από τη φαντασία σας. Να αναζητήσετε στο διαδίκτυο εικόνες της εποχής στην οποία αναφέρεται το κείμενο και να δημιουργήσετε ένα λεύκωμα φωτογραφιών, με τη βοήθεια του προγράμματος Picasa, που να

		οπτικοποιεί τη ζωή του ήρωα όπως αυτή περιγράφεται στο κείμενο.
2	Γιώργος Θεοτοκάς, <i>Λεωνής</i> (1940)	<p>Με βάση το υλικό σας από το ομαδικό ημερολόγιο ανάγνωσης:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Να παρουσιάσετε την προσωπικότητα και τον χαρακτήρα του Λεωνή σε μία ανάρτησή σας στο ιστολόγιο του μαθήματος. 2. Να συντάξετε μία επιστολή προς τον Λεωνή παρουσιάζοντας τα προβλήματα του σύγχρονου κόσμου και τις αγωνίες των σημερινών εφήβων σε αντιδιαστολή με την εποχή του ήρωα. 3. Να επιλέξετε ένα χαρακτηριστικό σημείο του μυθιστορήματος, 4-5 σελίδων, να το μετατρέψετε σε διάλογο και να το παρουσιάσετε στην τάξη.
3	Νίκος Καζαντζάκης, <i>Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά</i> (1945)	<p>Με βάση το υλικό σας από το ομαδικό ημερολόγιο ανάγνωσης:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Να παρουσιάσετε την προσωπικότητα και τον χαρακτήρα του Αλέξη Ζορμπά σε μία ανάρτησή σας στο ιστολόγιο του μαθήματος. 2. Να περιγράψετε πώς επηρεάζει ο Ζορμπάς την εξέλιξη του αφηγητή, επιλέγοντας τα σημεία και τις σκηνές του έργου όπου αποκαλύπτονται οι αλλαγές και μετατοπίσεις του. Να αναδείξετε τα αίτια της αλλαγής και τις συνέπειές της στην εξέλιξη της πλοκής. 3. Να οργανώσετε ένα σύντομο debate με άξονα τις ιδεολογικές αντιπαραθέσεις του αφηγητή με τον Ζορμπά.
4	Μαρία Ιορδανίδου, <i>Λωξάντρα</i> (1963)	<p>Με βάση το υλικό σας από το ομαδικό ημερολόγιο ανάγνωσης:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Να παρουσιάσετε την προσωπικότητα και τον χαρακτήρα της Λωξάντρας σε μία ανάρτησή σας στο ιστολόγιο του μαθήματος. 2. Να δημιουργήσετε το γενεαλογικό δέντρο της Λωξάντρας και να περιγράψετε τις σχέσεις μεταξύ των ηρώων. 3. Να αναζητήσετε στο διαδίκτυο εικόνες των υλικών στοιχείων της καθημερινότητας (κτήρια, ενδυμασία, διατροφή, μέσα μεταφοράς, εργαλεία κ.λ.π.) της εποχής στην οποία αναφέρεται το μυθιστόρημα και να δημιουργήσετε ένα λεύκωμα φωτογραφιών, με τη βοήθεια του προγράμματος Picasa, που να οπτικοποιεί τη ζωή της ηρωίδας, όπως αυτή περιγράφεται στο κείμενο.
5	Στρατής Τσίρκας, <i>Χαμένη άνοιξη</i>	Με βάση το υλικό σας από το ομαδικό ημερολόγιο

	(1976)	<p>ανάγνωσης:</p> <p>1. Να παρουσιάσετε την προσωπικότητα και τον χαρακτήρα του Αντρέα σε μία ανάρτησή σας στο ιστολόγιο του μαθήματος.</p> <p>1. Με βάση το υλικό σας από το ομαδικό ημερολόγιο ανάγνωσης, να διερευνήσετε το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1960 που προσδιορίζει την ιδεολογική εξέλιξη των χαρακτήρων.</p> <p>2. Να αναζητήσετε στο διαδίκτυο και να παρουσιάσετε με λογισμικό παρουσίασης (PowerPoint) φωτογραφικό υλικό και πρωτοσέλιδα εφημερίδων που απεικονίζουν ιστορικά γεγονότα που υπονοούνται ή αναφέρονται στο μυθιστόρημα και σχετίζονται με την ιδεολογία των ηρώων.</p>
6	Ρέα Γαλανάκη, <i>Ο βίος του Ισμαήλ Φερικ Πασά</i> (1989)	<p>Με βάση το υλικό σας από το ομαδικό ημερολόγιο ανάγνωσης:</p> <p>1. Να παρουσιάσετε την προσωπικότητα και τον χαρακτήρα του Ισμαήλ Φερικ Πασά σε μία ανάρτησή σας στο ιστολόγιο του μαθήματος.</p> <p>2. Να διακρίνετε τα στοιχεία από την πραγματική ζωή του Φερικ Πασά από τα μυθοπλαστικά στοιχεία που παρουσιάζονται στο μυθιστόρημα αναζητώντας πληροφορίες για τη ζωή του σε εγκυκλοπαίδειες ή στο διαδίκτυο.</p> <p>3. Να συντάξετε 2-3 επιστολές ανάμεσα στον Φερικ Πασά και τον αδερφό του, στις οποίες να αποτυπώνονται τα ηθικά και ιδεολογικά αδιέξοδα των ηρώων και τα προβλήματα της σχέσης τους.</p>
7	Ισίδωρος Ζουργός, <i>Στη σκιά της πεταλούδας</i> (2005)	<p>Με βάση το υλικό σας από το ομαδικό ημερολόγιο ανάγνωσης:</p> <p>1. Να παρουσιάσετε την προσωπικότητα και τον χαρακτήρα του Μάρκου σε μία ανάρτησή σας στο ιστολόγιο του μαθήματος.</p> <p>2. Να δημιουργήσετε το γενεαλογικό δέντρο των ηρώων και να περιγράψετε τις μεταξύ τους σχέσεις.</p> <p>3. Να αναζητήσετε στο διαδίκτυο και να παρουσιάσετε με λογισμικό παρουσίασης (PowerPoint) φωτογραφικό υλικό που απεικονίζει ιστορικά γεγονότα που υπονοούνται ή αναφέρονται στο μυθιστόρημα και σχετίζονται με την ιδεολογία των ηρώων.</p>

Γ ΦΑΣΗ: Μετά την ανάγνωση (2 διδακτικές ώρες)

Στη φάση αυτή η έμφαση δίδεται στη δημιουργικότητα των μαθητών και συγκεκριμένα στην επινόηση μυθοπλαστικών χαρακτήρων με ποικίλα μέσα ή τη σύγκριση των λογοτεχνικών χαρακτήρων που γνώρισαν με την κινηματογραφική ή τηλεοπτική μεταφορά τους. Κάθε ομάδα καλείται να επιλέξει μία από τις παρακάτω δραστηριότητες:

Αφήγημα με ήρωα ένα νέο του σήμερα. Ποιο θα ήταν το περιβάλλον που θα κινούνταν, ποια θα ήταν η καθημερινότητά του, οι ιδέες του, οι σχέσεις του με άλλα πρόσωπα. Η αφήγηση μπορεί να είναι πρωτοπρόσωπη ή όχι, να έχει τη μορφή ημερολογιακού ή επιστολικού αφηγήματος, εσωτερικού μονολόγου ή ακόμη και θεατρικού έργου. Ζητούμενο είναι εδώ να δειχθεί πώς οι σημερινοί νέοι είναι και αυτοί υποκείμενα σε εξέλιξη ή, όπως ειπώθηκε στην εισαγωγή, είναι οι χαρακτήρες της δικής τους ιστορίας.

Οπτική αφήγηση (βίντεο) με έναν ήρωα. Θα μπορούσε να συνοδεύεται και από το σενάριο ή, αν δεν είναι δυνατόν να γυριστεί η ίδια η ταινία, το σενάριο μόνο του. Με ποια κινηματογραφικά μέσα θα αποδίδονταν οι πλευρές του χαρακτήρα;

Δημιουργία ενός βίντεο 15'-20' με χαρακτηριστικές σκηνές από την κινηματογραφική ή τηλεοπτική μεταφορά των μυθιστορημάτων μέσω windows movie maker. Η δραστηριότητα αυτή αφορά τα μυθιστορήματα που έχουν μεταφερθεί στον κινηματογράφο ή την τηλεόραση και βρίσκονται στο youtube. Συγκεκριμένα:

1. Ηλίας Βενέζης, *Το Νούμερο 31328*: <https://www.youtube.com/watch?v=iAK4n0kl0pM>

2. Νίκος Καζαντζάκης, *Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*:

<https://www.youtube.com/watch?v=2y1QHpmystk> (απόσπασμα)

<https://www.youtube.com/watch?v=xn9aq7yL3DA> (απόσπασμα)

3. Μαρία Ιορδανίδου, *Λωξάντρα*:

https://www.youtube.com/watch?v=xKlxlLu7aRE&list=PL8Pra97AUsbv-pg2I2KgLMUFd17OZHY_j

4. Στρατής Τσίρκας, *Χαμένη άνοιξη* (1976):

https://www.youtube.com/watch?v=1oX4J6PH5dQ&list=PLSEdusek-Tn0wa_kTyRaFnUwz8OJX91O9

Στην περίπτωση αυτή, θα δοθεί στους μαθητές το φύλλο εργασίας (βλ. παρακάτω).

Αφού παρουσιαστούν οι τελικές εργασίες των μαθητών/τριών, πραγματοποιείται αναστοχασμός και ανατροφοδοτική αξιολόγηση του σεναρίου συνολικά. Όλο το υλικό που παρήχθη (ημερολόγια, φύλλα εργασίας, κείμενα, παρουσιάσεις, βίντεο κτλ.) φυλάσσεται στον φάκελο υλικού του μαθήματος ανά ομάδα, ενώ τα παραγόμενα έργα κάθε ομάδας αναρτώνται στο blog του μαθήματος ή του σχολείου.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

(κοινό για όλες τις ομάδες, θα δοθεί στην Α' Φάση)

A. Δικτυακός τόπος: www.greek-language.gr

Επιλογή: Νέα Ελληνικά<Εργαλεία<Ηλεκτρονικά λεξικά<Λεξικό Τριανταφυλλίδη

Δικτυακός τόπος: <http://www.minedu.gov.gr>

Επιλογή: Ψηφιακό Σχολείο<Ψηφιακά Μαθήματα (Λύκειο) <Β΄ Λυκείου<Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας<Αρχαία μαθήματος<Λεξικό λογοτεχνικών όρων<λήμματα «ήρωας» και «χαρακτήρας»

α) Αναζήτηση όρου: “ήρωας”

Ορισμός:

Παραδείγματα:

β) Αναζήτηση όρου: “χαρακτήρας”

Ορισμός:

Παραδείγματα:

γ) “Λογοτεχνικός χαρακτήρας” (δίνουμε έναν δικό μας ορισμό):

Συμπεράσματα –Προτάσεις

Το σενάριο μπορεί να επεκταθεί σε διαθεματική συνθετική εργασία και να πάρει τη μορφή project. Σε αυτήν την περίπτωση μπορούν συνεργαστούν οι καθηγητές της Γλώσσας, της Ιστορίας, της Κοινωνιολογίας και της Πολιτικής Παιδείας.

Αναφορές

- Bakhtin, M. (1995). *Έπος και μυθιστόρημα*. (Μτφρ. Γ. Κιουρτσάκης). Αθήνα: Πόλις.
- Bakhtin, M. (2000). *Ζητήματα της ποιητικής του Ντοστογιέφσκυ*. (Επιμ.) Β. Χατζηβασιλείου, (Μτφρ. Α. Ιωαννίδου). Αθήνα: Πόλις.
- Compagnon, A. (2003). *Ο δαίμων της θεωρίας, λογοτεχνία και κοινή λογική*. (Επιμ.) Άννα Τζούμα, (Μτφρ. Απ. Λαμπρόπουλος). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Culler, J. (1992). *Structuralist Poetics*, London: Routledge.
- Eco, U. (1993). *Τα όρια της ερμηνείας*. (Μτφρ. Μ. Κονδύλη). Αθήνα: Γνώση.
- Frye, N. (1996). *Η ανατομία της κριτικής*. (Επιμ.-Μτφρ.) Μ. Γεωργουλέα, (Εισαγωγή: Ζ.Ι.Σιαφλέκης). Αθήνα: Gutenberg.
- Genette, G. (1972). *Discours du récit essai de method. Figures III*. Paris: Seuil.
- Iser, W. (1976). *L'acte de lecture. Théorie de l'effet esthétique*. Mardaga: Hayen.
- Iser, W. (1991). Προς μια λογοτεχνική ανθρωπολογία. (Μτφρ. Σ. Ροζάνης). *Λόγου χάριν* (2) 3-24.
- Jauss, H.R. (1995). *Η θεωρία της πρόσληψης*. (Μτφρ. Μ. Πεχλιβάνος). Αθήνα: Εστία.
- Miller, D. (2009). *The Book Whisperer. Awakening the Inner Reader in Every Child*. San Francisco: Jossey Bass.
- Sacks, A. (2014). *Whole Novels for the Whole Class. A Student-Centered Approach*. San Francisco: Jossey Bass.
- Sloan, D. (1991). *The Child as critic. Teaching Literature in Elementary and Middle Schools*. New York: Teachers College Press.
- Todorov, T. (2013). *Η λογοτεχνία σε κίνδυνο*. (Μτφρ. Χρύσα Βαγενά). Αθήνα: Πόλις.
- Αποστολίδου, Β. (2012). *Η λογοτεχνία στα νέα περιβάλλοντα των ΤΠΕ: Κυβερνολογοτεχνία και e-books, ψηφιακές κοινότητες αναγνωστών, δημιουργική γραφή και αφήγηση στον ψηφιακό κόσμο*. Ανακτήθηκε στις 22 Νοεμβρίου 2021 από τον κόμβο του ΚΕΓ: http://www.greeklanguage.gr/sites/default/files/digital_school/3.1.2_apostolidou.pdf

- Αποστολίδου, Β. (2018). Το μυθιστόρημα στο στόχαστρο. Ο δημόσιος λόγος περί νεοελληνικού μυθιστορήματος και η απουσία του από την εκπαίδευση. *Λογοτεχνική ανάγνωση στο σχολείο και στην κοινωνία*. (Επιμ.) Β. Αποστολίδου, Δ. Κόκορης, Μ. Μπακογιάννης, Ε. Χοντολίδου (σ. 154-164). Αθήνα: Gutenberg.
- Αποστολίδου, Β., Καπλάνη, Β., & Χοντολίδου, Ε. (2000). *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο. Μια νέα πρόταση διδασκαλίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Αποστολίδου, Β. (συντονίστρια), Βασιλειάδης, Β., Γαμβρού, Ε., Γεωργιάδου, Α., Κουντουρά, Ν., Πασχαλίδης, Γ., & Χοντολίδου, Ε. (2012). *Οδηγίες για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας στη Β' Λυκείου*. Ανακτήθηκε στις 22 Νοεμβρίου 2021 από: <http://docplayer.gr/11483645-Odigies-gia-ti-didaskalia-tis-neoellinikis-logotehnias-sti-v-lykeiou.html>
- Κουράκη, Χ. (2008). *Αφήγηση και λογοτεχνικοί χαρακτήρες. Τα μυθοπλαστικά πρόσωπα στο πεζογραφικό έργο της Ζωρζ Σαρή (1969-1995)*. Αθήνα: Πατάκης.
- Παπαντωνάκης, Γ., & Κωτόπουλος, Τ. (2011). *Σκηνικό Χαρακτήρες Πλοκή. Διαβάζοντας ένα Λογοτεχνικό Κείμενο για παιδιά και νέους*. Αθήνα: Ίων.
- Παπαρούση, Μ. (2019). *Η λογοτεχνία στη διδακτική πράξη. Αναγνωστικές και κριτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τοντόροφ, Τ. (1989). *Ποιητική*. (Μτφρ. Αγγέλα Καστρινάκη). Αθήνα: Γνώση.